

שיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת כי תצא תשע"ה

ויכירו כח מלכותך

ממנה אבן אחרי אבן. בדרך זו היינו משיגים את התכלית המבוקשת, אבל בקושי רב ובמאמצים רבים. ואולם ישנה גם דרך אחרת - לחפור תחת החומה כדי למוטט את היסוד שלה, וכשיפול היסוד תתמוטט כבר החומה כולה בבת אחת. לפעמים, זוהי דרך קצרה וקלה הרבה יותר.

זוהי בדיוק צורת עבודתנו בר"ה. בראש השנה איננו מפרקים את חומת העברות שלנו בפטיש ויתד, אלא חותרים תחת היסוד. היסוד לכל העברות שלנו, הוא אי הכרה מספקת במלכות שמים. אם אדם היה רגיל לחשוב יותר על כך שהקב"ה הוא המלך והמנהיג היחיד שקובע מה יהיה בעולם, הוא ממית והוא מחיה, הוא גוזר איזו לחרב ואיזו לרעב ואיזו לַדְּבָר - הוא היה נזהר הרבה יותר שלא לעבור על רצון ה'. אבל כנראה שאיננו חושבים על זה מספיק, וממילא במשך השנה נבנית על היסוד הזה חומת העברות שלנו, המבדילה בינינו לבין הקב"ה. עבודת התשובה שלנו בראש השנה היא למוטט את היסוד הזה. להשריש בלבנו את ההכרה, שרק ה' קובע מה יהיה בעולם, ולא שום כח אחר. לא נתניהו, לא אובאמה ולא שום אדם אחר קובעים מה יהיה כאן, אלא רק הקב"ה לבדו קובע מה יהיה.

ביום הכפורים אנו מנסים להכות כל אבן ואבן. נכשלת בדבר הזה, ונכשלת בדבר הזה... מתנדדים ומפרטים את כל החטאים, כדי לפרק אותם אחד אחד. אבל העבודה של ר"ה היא להשמיט את היסוד מתחת לחטאים. להבין שהקב"ה מנהיג ושופט את העולם, יודע כל מה שנעשה בעולם, ועל פי זה קובע מה יקרה לכל אחד ואחד. ממילא נבין, שלא כדאי לחטוא. כך נוכל ביה"כ להגיע באמת להכרה מלאה, ש"סרנו ממצוותיך וממשפטיך הטובים ולא שווה לנו", שכל מה שעשינו נגד רצון ה' לא היה שווה כלום. זו התשובה שלנו בר"ה. למרות שלא אומרים וידוי בר"ה, אבל להגיע להכרה הברורה שה' אלקי ישראל מלך ומלכותו כפול מְשֻׁלָּה ואפס זולתו.

עבודת ראש השנה - המלכת ה'

שעבודת היום בר"ה היא העמקת ההכרה במלכות ה' - רואים גם בנוסח הברכה שתקנו לנו חז"ל בתפלת ראש השנה ובקידוש היום. הגמרא הרי אומרת, "אין חותמין בשמים!" (ברכות מט, א) [כלומר: גם בברכה שעוסקת בכמה ענינים, על החתימה לעסוק בענין אחד בלבד, ולא יותר. למשל: בברכת "מחיה המתים" מזכירים שבחים רבים - "אתה גבור לעולם ה', מחיה מתים אתה... סומך נופלים, ורופא חולים, ומתיר אסורים" וכו'. ובכל זאת, בחתימת הברכה אומרים רק "ברוך אתה ה' מחיה המתים", ולא "ברוך אתה ה', מחיה מתים וסומך נופלים ורופא חולים ומתיר אסורים"]. ממילא קשה, כיצד חותמים בראש השנה את ברכת קדושת היום (בתפלה

מלחמת היצר - הקשה שבמלחמות

התורה אומרת: "כִּי תֵצֵא לְמִלְחָמָה עַל אֹיְבֶיךָ, וַנִּתְּנוּ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּיָדְךָ וְשָׁבִיטְךָ שְׁבִי" (דברים כא, י). "אִיְבֶיךָ" - לשון רבים¹. "נִתְּנוּ" - לשון יחיד². למה עוברת התורה מלשון רבים ללשון יחיד? - אמרו בדרך רמז (עי' כלי יקר), שמדובר באמת בשני אויבים. אויב חיצוני, ואויב פנימי. לגבי האויב החיצוני אומרת התורה - "וַנִּתְּנוּ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּיָדְךָ, וְשָׁבִיטְךָ שְׁבִי". את האויב הזה הקב"ה ידאג להכניע לפניך. אבל נשאר עדין האויב השני, הפנימי - "וְיָרְאִיתָ בְּשִׁבְיָהּ אִשֶׁת יְפֶת תְּאָר" (שם, יא) - "לא דיברה תורה אלא כנגד יצר הרע" (רש"י שם)³. את האויב הזה אתה צריך להכניע. כאן אין "וַנִּתְּנוּ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּיָדְךָ", אלא אתה זה שצריך להתגבר עליו. אם קשה לך להתגבר על האויב הזה - התורה מקילה עליך, ומתירה לך אשת יפת תואר, [שזהו היתר שמאד לא כדאי לסמוך עליו (עי' רש"י שם)]. אבל ברמת העקרון, את האויב הזה אתה צריך להכניע, ואתה זה שצריך להתגבר עליו. לכן נאמר "וַנִּתְּנוּ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּיָדְךָ" בלשון יחיד, כי רק אחד משני האויבים ה' יתן בידך. על האויב השני תצטרך להתגבר לבד.

ובאמת, שאת האויב השני הרבה יותר קשה לנצח, כפי שמביא בעל "חובות הלכות" על חסיד אחד "שפגע אנשים שָׁבִים ממלחמת אויבים, וְשָׁלְלוּ שְׁלָל אַחַר מלחמה חזקה. אמר להם: שְׁבַתְּם מִן הַמִּלְחָמָה הַקְּטָנָה. התעדתו למלחמה הגדולה! אמרו לו: ומה היא המלחמה הגדולה? אמר להם: מלחמת היצר וחיילו" (חזו"ל שער יחוד המעשה פ"ה). זו המלחמה שאנו צריכים להתחזק בה בחודש אלול, ועוד יותר מזה אחר כך, בעשרת ימי תשובה. מלחמת היצר וחיילו. באלול אנו מתכוננים למלחמה הזו, אבל עיקר המלחמה הוא בעשרת ימי תשובה.

במה מהוה ראש השנה יום של תשובה?

עשרת ימי תשובה מתחילים בראש השנה. שני ימי ראש השנה, הם שני הימים הראשונים של עשרת ימי תשובה. וצריך להבין: הרי בראש השנה איננו אומרים שום וידוי! נזהרים אפילו שלא להזכיר שחטאנו, בראש השנה, כדי שלא לתת פתחון פה לשטן לקטרג עלינו ח"ו (עי' משנ"ב סי' תקפ"ד ס"ק ג'). נמנעים אפילו מאכילת אגוזים בר"ה, כי "אגוז בגימטריא "חטא"⁵ [ללא האות א' שאינה נשמעת]⁶ (רמ"א או"ח סי' תקפ"ג ס"ב). אם כל כך "בורחים" בר"ה אפילו מהזכרת העובדה שחטאנו, במה מתבטאת עבודת התשובה שלנו בראש השנה? כיצד יכולים ימי ראש השנה להמנות על עשרת ימי תשובה, בלי תשובה וידוי?

נראה לבאר ענין זה במשל: לו היתה עומדת לפנינו חומה גבוהה והיינו רוצים לסתור אותה, כיצד היינו עושים זאת? אפשרות אחת היא, לקחת פטיש ויתד, להכות בחומה ולהפיל

מלכות ה' לעומת מלכות בשר ודם

כשאנו עובדים בראש השנה על ההכרה במלכות ה', צריך להבין על איזה מין מלכות מדובר כאן.

הרמב"ם אומר: "בימי אנוש טעו בני אדם טעות גדולה". מה היתה הטעות? הם חשבו, שכשם שמלך בשר ודם רוצה שיחלקו כבוד לא רק לו אלא גם לעבדיו, והוא מעניש את מי שמבזה אותם, כי כבודם הוא כבודו ובזיונם הוא כבדיו המלך, כך גם מלך מלכי המלכים הקב"ה רוצה שיחלקו כבוד לעבדיו: לשמש, לירח ולכל צבא השמים. מה עשו? "התחילו לבנות לכוכבים הַיְכָלוֹת, ולהקריב להן קרבנות, ולשבחם ולפארם בדברים ולהשתחוות למולם", כדי לכבד בזה את עבדיו ומשמשי של הקב"ה, ומזה התפתחה אחר כך עבודת כוכבים גמורה, שהתחילו לייחס אלוהות לכוכבים עצמם¹⁰ (כמבואר כל זה ברמב"ם, ריש הל' עבודת כוכבים).

והנה, המתבונן היטב בלשון הרמב"ם יבחין, שהגדיר את מחשבתם של אנשי דור אנוש [לעבוד את הכוכבים כדי לכבד בזה את הקב"ה] לא רק כטעות בהבנת רצון ה', אלא כטעות קשה בסברה ("בימי אנוש טעו בני אדם טעות גדולה, ונבערה עצת חכמי אותו הדור"). וקשה לכאורה: מה כאן הטעות בסברה? הרי סברת אנשי דור אנוש נראית לכאורה הגיונית מאד! הרי מלך בשר ודם באמת רוצה שיכבדו את שריו ופקידיו, ומי שמזלזל בהם הוא כפוגע במלכות. מדוע א"כ לא ירצה גם הקב"ה שישתחוו לשריו ועבדיו ויכבדו?

נראה לבאר, שהטעות הגדולה שבמחשבה זו, היא חוסר ההבנה שקיים הבדל תהומי בין עבדיו של מלך בשר ודם לעבדיו של מלך מלכי המלכים הקב"ה. מלך בשר ודם זקוק באופן הכרחי לעבדים שלו. אם לא יהיו לו עבדים - חיילים שוטרים ושרים שהכל סרים למשמעתם - הוא לא יוכל לממש את מלכותו. אם הצבא והשרים יחליטו שלא להכיר במלך, המלך יוכל לצעוק ברחובות מבוקר עד ערב "אני המלך", ושום דבר לא יעזור לו. או שיכרת את ראשו, או במקרה הטוב - ישאירו אותו בתור משוגע שמסתובב וצועק ברחובות. בכל אופן, מלכות לא תהיה לו. על כן דורש מלך בשר ודם מנתיניו לכבד גם את שריו ועבדיו, שכן בלעדיהם - תבטל מלכותו.

לא כן אצל הקב"ה. לקב"ה יש אמנם גם כן שרים, שר צבא (יהושע ה, יד) ושר הפנים (ברכות נא, א) ושר של אש (פסחים ק"ה, א) ושר של ברד (שם) ושר של ים (שם, ב) ושר חַמָּה ושר צְנָה (סנהדרין ק"ה, ב) ועוד שרים רבים ונכבדים מאלה, אבל האמת היא שהקב"ה לא זקוק לשרים האלה. הוא יכול לעשות כל אשר יחפוץ גם בלי עזרתם, וגם לאחר שהם נמצאים - הם אינם יכולים לעשות דבר. הקב"ה לבדו, הוא עשה עושה ויעשה לכל המעשים, ולא השרים. הוא לבדו משנה עיתים ומחליף את הזמנים, ומסדר את הכוכבים, ואין שום כח אחר זולתו. ממילא אין לקב"ה צורך שיכבדו את שריו ועבדיו, וממילא זוהי "טעות גדולה" לחשוב שהקב"ה מעוניין שיכבדו; טעות שהיא שורש לעבודה זרה, כי היא מצביעה על חוסר הבנת אֲפִיָּה של מלכות שמים, שהיא מלכות שאינה זקוקה לעוזרים ומסייעים^{11,12}.

זהו שאומרים בתפלת שמונה עשרה (בברכת אבות), שהקב"ה הוא "א-ל עֲלִיּוֹן". מה פירוש "א-ל עליון"? אחד הפירושים בזה הוא, שהקב"ה אינו כמלך בשר ודם שזקוק

ובקידוש) במילים "מלך על כל הארץ, מקדש ישראל ויום הזכרון"? הרי שלושה ענינים יש כאן: א) מלך על כל הארץ, ב) מקדש ישראל, ג) מקדש יום הזכרון!

והנה, לגבי הצירוף של "מקדש ישראל ויום הזכרון" מסבירה הגמרא (שם), שאין כאן שני ענינים אלא ענין אחד - מקדש ישראל, שמקדשים את יום הזכרון. [כלומר, זהו אחד המאפיינים של קדושת ישראל, שיש בכחם לקדש את הזמנים, ובכלל זה גם את יום הזכרון]. אבל "מלך על כל הארץ" - כיצד שייך ענין זה ל"מקדש ישראל ויום הזכרון"? מדוע אין כאן בעיה של חתימה בשני ענינים?

התשובה היא, שאין כאן שני ענינים, אלא הכל ענין אחד. תוקף קדושת היום של ראש השנה הוא, להגיע להכרה שה' הוא "מלך על כל הארץ", ולהבין את משמעותה של מלכות זו. אמנם בכל ערב ובכל בוקר אנו ממליכים את ה' באמירת "שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד", וכן בכל ברכה שאנו מברכים אנו מזכירים את מלכות ה' בעולם ("ברוך אתה ה'... מלך העולם..."), אך בכל זאת בראש השנה ובעשרת ימי תשובה אנו מקדישים תשומת לב מיוחדת לנושא זה, של חיזוק ההכרה במלכות ה'. כמו שאת יציאת מצרים מזכירים פעמים פיוס, ובכל זאת נתנו לנו לילה אחד מיוחד להעמיק בו יותר את התודעה ואת ההרגשה של יציאת מצרים, כך נתנו לנו גם יום מיוחד להעמיק בו את התודעה של מלכות שמים, וזהו ראש השנה. "אמרו לפני בראש השנה מלכות... כדי שתמליכוני עליכם"⁷ (ר"ה טז, א). ממילא, אין כאן חתימה בשני ענינים, אלא הכל ענין אחד: מפני שהוא "מלך על כל הארץ", לכן הוא "מקדש ישראל ויום הזכרון", כדי שנקדיש יום זה לקבלת מלכותו^{8,9}.

זוהי מהות עבודת היום של ראש השנה, להמליך עלינו את הקב"ה, ולהתפלל על פרסום מלכות זו בכל העולם כולו. התפלה שלנו ברה"ה היא בחלקה הגדול על גילוי מלכות שמים. "יודע כל פעול כי אתה פעלתו, ויבין כל יצור כי אתה יצרתו, ויאמר כל אשר נשמה באפו: ה' אלקי ישראל מלך, ומלכותו בכל משלה". "ובכן תן פחדך ה' אלקינו על כל מעשיך, ואימתך על כל מה שבראת". כולן בקשות על כך שיתגלה כבוד מלכות שמים, שלא ישאר אף גוי אחד שלא מכיר במלכות שמים, כל שכן שלא ישאר אף יהודי אחד שלא מכיר במלכות שמים. כולם יכירו בכך שה' אלקי ישראל מלך, ומלכותו בכל משלה.

זו גם אחת הסבות לשמחה שלנו בראש השנה. אמנם ראש השנה איננו יום של "שמחה יתרה", כפי שהגדיר הרמב"ם (הל' חנוכה פ"ג ה"ו), אך יש מצות שמחה גם בראש השנה (עי' שו"ע שם ס' תקצ"ז ס"ב, ושאת אריה ס' ק"ב), וכך אמר גם עזרא הסופר לישראל בראש השנה: "לְכוּ אֲכֹלוּ מִשְׂמְנֵי וְשִׂתוּ מִמִּתְקִים... וְאַל תַּעֲצֹבוּ, כִּי תִדְרֹשׁ ה' הַיּוֹם מִן הַיָּמִים" (נחמיה ה, ע). כשממליכים מלך בשר ודם, הרי עושים משתה ושמחה. ואם כן, כשאנו ממליכים עלינו את מלך מלכי המלכים הקב"ה, ודאי שצריך לשמוח! אצל חסידי ברסלב, כמדומני, נוהגים למחוא כפים בראש השנה, כי כתוב "יִכּוּ כָף וַיֵּאמְרוּ יְיָ הַמֶּלֶךְ" (מל"ב יא, יב). כשממליכים מלך מוחאים כף. וגם אנחנו אומרים לפני התקיעות: "כָּל הָעַמִּים תִּקְעוּ כָף". זה הסימן להמלכת המלך - "כָּל הָעַמִּים תִּקְעוּ כָף".

שכל מצוה שאדם מישראל עושה, מזכה את כלל ישראל. זה צריך להוסיף לנו אומץ לעשות מצוות, שאנחנו יכולים לזכות את כל כלל ישראל. הג"ר ישראל מסלנט זצ"ל אמר פעם, שאם יהודים שומרי תורה מדברים לשון הרע בקובנא - יהודים אחרים הרחוקים מתורה מחללים שבת בפריז. וכן להפך, אם לומדים תורה - מעלים גם את האחרים. כשעושים מצוות מעלים את כל הכלל ישראל.

הרמב"ם כותב (בהלכות תשובה פ"א ה"ב), ששעיר המשתלח היה מכפר על עבירות קלות אפילו בלי תשובה¹⁴. למרות שהרמב"ם פוסק שיום הכפורים אינו מכפר בלי תשובה (שם ה"ג), מ"מ השעיר המשתלח היה מכפר על עבירות קלות אפילו בלי תשובה. [ומקור דבריו של הרמב"ם בזה אינו ברור, ואכמ"ל (עיי' כס"מ ולח"מ שם)]. וקשה לכאורה: איך תתכן כפרה בלי תשובה? למה שה' יכפר ליהודי על חטאיו, אם לא עשה תשובה?

כנראה שהפשט הוא כך: כיון ש"כל ישראל ערבים זה בזה" - וכפי שהסביר הרמ"ק ז"ל, 'ערבים' הוא מלשון תערוכות, שנשמות ישראל משותפות ומעורבות זו בזו, "ש'ממש יש בכל אחד חלק מחבירו" (תומר דבורה פ"א מידה ד') - נמצא שהתשובה והוידוי של הכהן הגדול נחשבים במידה מסוימת כתשובה ווידוי של החוטא עצמו¹⁵! ועוד: גם אם בשעת הוידוי של הכהן הגדול החוטא הוא שוכב במטתו וישן, התשובה של הכהן הגדול מעוררת בו ניצוץ של חרטה ותשובה, שמועיל לכך שעבירות קלות נמחלות לו גם בלי שעשה עליהן תשובה אישית ופרטית¹⁶. כי "כל ישראל ערבים זה בזה", וקשורים ואחוזים זה בזה כשלשלת של טבעות. אם הטבעת העליונה עולה - כל הטבעות עולות. וכשהטבעת העליונה יורדת - כל הטבעות יורדות, כל אחת ביחס למקומה, וכפי שאמר הג"ר ישראל מסלנט זצ"ל, שאם יהודים שומרי תורה מדברים לשון הרע בקובנא - יהודים אחרים הרחוקים מתורה מחללים שבת בפריז. כי כל השלשלת משנה את מקומה, ואם בקובנא הירידה היא בדבר קל (יחסית), הרי שבפריז הירידה היא בדברים חמורים הרבה יותר, כמו חילול שבת בפרהסיא ח"ו. וכן לצד הקדושה: כשהכהן הגדול עובד במקדש ביוה"כ בקדושה ובטהרה, באימה ובריאה, כמו שצריך להיות - גם לחוטא הישן במיטתו ולא מעלה על לבו את קדושת יוה"כ ישנה עליה ברוחניות.

צריך לדעת שכל מרידה בקב"ה לא תצלה. אם אדם חושב שיוכל לעשות כך וכך נגד רצון ה', היא לא תצלה. אולי יצליח לעשות עבירה, אבל לא תצא לו מזה טובה. ביום הכיפורים אח"כ הוא מתוודה שעשינו כך וכך ולא שוה לנו, שכל מה שעשינו נגד רצון ה' לא יצא לנו מזה שום תועלת, רק נזק. זו עבודת ר"ה, להכיר במלכות שמים, שלא ניתן לחלוק עליה, ולא ניתן לבטל אותה או לשחד איזה שר או פקיד, כי הכל הקב"ה עושה בעצמו. הוא מלך ממת ומחיה ומצמיח ישועה, והוא עושה את הכל. זהו גם ענינה של ברכת "מלכויות" שתקנו לנו בתפלת ר"ה, "אָמְרוּ לִפְנֵי בְּרֵאשׁ הַשָּׁנָה מַלְכוּת... כְּדֵי שֶׁתִּמְלִיכוּנִי עֲלֵיכֶם". להגיע להכרה הזאת שהקב"ה כל יכול, ושאין שום כח אחר מלבדו, רק כוחו של הקב"ה.

באופן הכרחי לעבדיו (וממילא הוא אינו בדיוק עליון עליהם, אלא תלוי בהם), אלא מלך כזה, שאינו זקוק לאף אחד כדי להוציא את רצונו אל הפועל. זהו "א-ל עליון".

כל ישראל ערבים זה בזה - במצוות ובעבירות

יש עוד הבדל בין מלכות שמים למלכות בשר ודם. מלך בשר ודם, גם אם יש לו אפשרות לקבל החלטה, אבל עד שהוא מצליח לבצע משהו, לוקח לו הרבה זמן. אצל הקב"ה אין זמן. מה שהוא מחליט - באותו רגע מתקיים. אם הקב"ה אומר "יקוו הפנים" (בראשית א, ט), מיד נקווים המים. אם הקב"ה אומר "תוצא הארץ" (שם, כד), מיד הארץ מוציאה. הדיבור נעשה מיד¹³, וממילא הוא עושה את הדין, ואם עומדים לדין לפני מלך כזה, אז חשוב מאד לזכות לפניו בדין. הגמרא אומרת, כשחלה רבי יוחנן בן זכאי (לפני מותו) התחיל לבכות. אמרו לו תלמידיו: מפני מה אתה בוכה? אמר להם: אילו לפני מלך בשר ודם היו מוליכין אותי, שהיום כאן ומחר בקבר, שאם כועס עלי - אין כעסו כעס עולם, ואם אוסרני - אין איסורו איסור עולם, ואם ממתני - אין מיתתו מיתת עולם, ואני יכול לפייסו בדברים ולשחדו בממון - אף על פי כן הייתי בוכה. ועכשיו שמוליכים אותי לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה, שהוא חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים, שאם כועס עלי - כעסו כעס עולם, ואם אוסרני - איסורו איסור עולם, ואם ממתני - מיתתו מיתת עולם, ואני יכול לפייסו בדברים ולא לשחדו בממון, ולא אבכה? (ברכות כח, ב) אנו צריכים לדעת שבר"ה אנו עומדים לדין לפני המלך הזה, שאי אפשר לחלוק על מה שהוא גזור. צריך להתעורר ולהתחזק ולהיות יותר טובים.

רבינו יונה כותב, "אין קץ לרעת הממרה את פיו" (שערי תשובה, שער א' אות ט"ז). אנשים חושבים, "עשיתי רק עבירה קטנה, לא מגיע לי עונש גדול". אבל זה לא כך. גם אם העבירה היא קטנה, אבל עצם החוצפה למרוד במלך מלכי המלכים הופכת כל עבירה לעון גדולה, ממילא "אין קץ לרעת הממרה את פיו". הקב"ה ברחמיו לא מעניש אותנו במידה הזו. נתן עונשים קלים יותר. אבל בעצם על כל עבירה קטנה מגיעים העונשים הכי חמורים.

אנו מחלקים את העבירות לעבירות שבין אדם למקום ועבירות שבין אדם לחברו. אבל בעצם, כל עבירה בין אדם למקום היא גם עבירה בין אדם לחברו, מפני שכל ישראל ערבים זה בזה (שבועות ט, א), ממילא אם אחד חוטא, הקב"ה מעניש ח"ו את כל הכלל ישראל, נמצא שהחוטא גרם עונש לכל כלל ישראל. זה מה שפינחס אומר לבני גד ובני ראובן, שעכנ מעל מעל בחרם, "והוא איש אָהָד, לֹא גֹוע (לבד) בְּעוֹנוֹ" (יהושע כב, ט), אלא גרם תבוסה לכל כלל ישראל במלחמה נגד העי. שלשים וששה איש נהרגו שם במלחמה (שם ז, ה), והיתה תבוסה לכל כלל ישראל בגלל המעילה של עכן. גם בבעל פעור, זמרי חטא, ומתו עשרים וארבעה אלף מישראל (במדבר כה, ט). יהודי צריך לדעת, שכל עבירה שלו היא גם בין אדם למקום וגם בין אדם לחברו. כמה חמורה כל עבירה בין אדם למקום ובין אדם לחברו.

מצד שני, מדה טובה מרובה ממדת פורענות (סוטה יא, א), ואם בעבירות החוטא גורם רעה לכולם, כל שכן במצוות,

1. כי הוא מלא יו"ד - "אֲבִיךָ". ובלשון יחיד - "אֲבִיךָ".
2. דבלשון רבים היה לו לומר "וּנְתַנֶּם".
3. ובזוהר חדש (פרשת כי תצא) מבואר, דכל הפרשה כולה לא נאמרה אלא כנגד יצר הרע. דכך אמרו שם: "כִּי תֵצֵא לְמִלְחָמָה עַל אֲבִיךָ - דא יצר הרע, דאנן צריכין למיפק לקבליה במילין דאורייתא ולקטרגא ליה (=ולצורו אותו), וכדין יתמסר בידא דבר נש... אֲשֶׁת יְפֶת תֹּאֵר - דא היא נשמתא (שהיא שבויה ביד יצר הרע)... וּבְקִתָּה אֶת אֲבִיךָ וְאֶת אִמָּה יִרְחַח יָמַי - דא היא יִרְחַח דאלול". ומבואר שם ש"אֲבִיךָ" זה הקב"ה, ו"אִמָּה" זו התורה (ועל הנשמה לבכות על ריחוקה מהם, בגלל היצר הרע שלקחה בשבי). "וְאַחַר כֵּן (אחרי שתתגבר על היצר הרע) תָּבוֹא אֵלֶיךָ (אל הנשמה) וּבְעֵלְתָּהּ, וְהִתְהַלֵּךְ לָךְ לְאִשָּׁה".
4. עיי' מג"א (סי' תקפ"ד סק"ב) ומחצית השקל (שם), דאיכא לכאורה סתירה בזוהר, אם ראוי להתודות בר"ה, או אין ראוי לעשות כן. וע"ש (בשם השל"ה) כמה תירוצים לסתירה זו, ושראוי להחמיר ככולם (שלא יהיה הוידוי בשעת התפלה, ושי פרט חטאיו ולא יאמר סתם 'חטאתי', ושיהיה הוידוי בלחש ולא בקול, ודוקא בשעת התקיעות בין סדר לסדר, שאז השטן מעורבב ואינו יכול לקטרג). ובאופן המותר - כתבו דטוב ונכון להתודות. וגם שר המשקים אמר "אֶת תְּטָאֵי אֲנִי מְזַכְּרִי הַיּוֹם" (בראשית מא, ט), וזה היה בראש השנה, כמבואר בגמרא, שבראש השנה יצא יוסף מבית האסורים (ר"ה יא, א). וידוע בדבורות הראשונים היתה ידיעה בנסתרות אפילו לאותן שהיו מצד הטומאה. וממה שציינה התורה אמירה זו, משמע דשפיר קאמר (דאם לא כן - כל המשפט מיותר). ואולם הרבה נוהגים שלא להתודות גם בין התקיעות, מחשש להפסק בין הברכה לתקיעות (עיי' משנ"ב סי' תקצ"ב סק"י"ב).
5. ונאמרו גם טעמים אחרים בזה, על פי דרש רמז וסוד, מהם: (א) "שכל הנטיעות אתה מכסה שרשיהן והן משביחות, והאגוז אתה מכסה שרשיה ואינו משביח" (ילקוט"ש משלי רמז תתקסא), וזה מרמז לפסוק "מִכְסֶּה פְּשָׁעָיו לֹא יִצְלִיחַ" (משלי כח, יג); (ב) שאגוז מרמז לגלות, שנאמר: "וְאֵלֶיךָ אֶת אֲבִיבֵיךָ" (ויקרא כו, מד), ראשי תיבות אגוז; (ג) שלאגוז יש ד' קליפות: קליפה העליונה הירוקה והמרה [שהיא כנגד "תהו", שהוא קר ירוק שמקיף את כל העולם כלו" (חגיגה יב, א)], הקליפה החומה הקשה כאבן [שהיא כנגד "פהו", שהם אבנים המפולמות (חגיגה ט)], הקליפה הדקה שעל הפרי [שהיא כנגד "חושך"], וחלל אויר האגוז [שהוא כנגד "תהום" (זוהר ח"ג רכז ע"א וע"ב)]. וד' קליפות אלו רומזות לד' קליפות הטמאות, ומרמזות ומכוונות כנגד ד' הגלויות, ולכן אנו מתרחקים מכל זה ביום הדין. (ד) אגוז - ר"ת: "אֶלְמִנָּה גְרוּשָׁה [תְּלֵלָה אֲנִי] (ויקרא כא, יד), שהן הנשים האסורות לכהן הגדול, וגם זה מראה שיש באגוז איזה ענין נסתר של ריחוק מן הקדושה. ונאמרו גם טעמים נוספים.
6. ובעל ה"לקט יושר" הביא, שרבו בעל "תרומת הדשן" "לא אכל בשר פרה ועגלים בר"ה, משום מעשה העגל" ("לקט יושר" אר"ח עמוד 129).
7. וכתב ב"מאור ושמש" (סוף חומש דברים, רמזי ר"ה, ד"ה ואמרו לפני בר"ה וכו'), שעל ידי עבודת "תמליכוני עליכם" של ר"ה, "על ידי זה יוסיף אומץ ליחד אליקנו בעת אמרו שמע ישראל כל השנה, שיוכל לקבל עליו עול מלכות שמים בקדושה על ידי המשכת הקדושה שהוא מושך עליו בר"ה... וזהו הפירוש ואמרו לפני מלכויות כדי שתמליכוני עליכם. שהכונה, שתאמרו המלכויות בר"ה בכל לבבכם, שעל ידי זה תמליכו את השם ב"ה כל השנה ברוב עוז", ע"ש.
8. ולכן, אם שכח לומר "מלך על כל הארץ", ואמר רק "מקדש ישראל ויום הזכרון" - יצא (שערי תשובה סי' תקפ"ב סק"ד). כי "מלך על כל הארץ" אינו ענין בפני עצמו, אלא הוא הגדרת תוכן קדושת היום, והרי הזכיר את קדושת היום, ולכן יצא. אבל אם היה "מלך על כל הארץ" ענין בפני עצמו, לא היה יוצא אם לא היה מזכירו. ונ"מ ע"ש שרק בתפלת שחרית הדין כן, אבל המוספין - יתכן שלא יצא אם לא הזכיר מלכות בחתימת הברכה, ע"ש הטעם).
9. וכן לדעת רשב"ג (ר"ה לב, א), שכולל את קדושת היום בברכת זכרון וכו' (ולא בברכת מלכויות), וחותם בה "ברוך אתה ה', זוכר הברית, מקדש ישראל ויום הזכרון", צריך לומר דמהות קדושת היום היא שה' זוכר בו מעשי בני האדם ודן אותם לפי מעשיהם, וא"כ אין כאן חתימה בשני ענינים, אלא הכל ענין אחד: מפני שהוא "זוכר הברית", לכן הוא "מקדש ישראל ויום הזכרון", כדי שנקדיש יום זה להעלות בו זכרונו לפניו לטובה. [נמודה רשב"ג לרבי (שסובר שכולל קדושת היום במלכויות) הן מתוקף קדושת היום כמו ה"זכרונות"; וגם רבי מודה לרשב"ג שגם ה"זכרונות" הן מתוקף קדושת היום כמו ה"מלכויות". אלא שנחלקו היכן ראוי יותר להזכיר את קדושת היום, בברכה הרביעית או בברכה האמצעית, כמבואר בגמ' (ר"ה שם)]. ולגבי יוה"כ, שגם שם חותמים "מלך מוחל וסולח לעונותינו ולעונות עמו בית ישראל, ומעביר אשמותינו בכל שנה ושנה, מלך על כל הארץ, מקדש ישראל ויום הכפורים", צ"ל ד"מלך מוחל וסולח" הוא ממהות קדושת היום, והוא ענין אחד עם "מקדש ישראל ויום הכפורים". ולגבי "מלך על כל הארץ" צריך לומר, שבכל עשרה ימים אלו ה' מראה את מלכותו במה שהוא דן ושופט את העולם, (ולכן בכל עשיית אומרים "המלך הקדוש" ו"המלך המשפט"), וא"כ גם זהו ממהות קדושת היום, דמכח זה שהוא מלך העולם הוא דן אותנו וסולח לעונותינו ביום הזה, והכל ענין אחד.
10. ועיי' עוד בזה ב"נפש החיים" שער ג' פ"ט.
11. ויש להוסיף עוד, שמלכות ה' לא רק שאינה נצרכת לשרים ועבדים, אלא גם לנתינים היא אינה נצרכת, כפי שאומרים בתפלה: "אדון עולם אשר מלך בטרם כל יצר נברא", וגם "אחרי ככלות הכל - לבדו ימלוך נורא". מה המשמעות של מלכות ה', כשאין נבראים למלוך עליהם? - המשמעות היא, שגם במצב כזה, הקב"ה יכול לעשות כל מה שירצה. כי המלוכה, אין עיקר ענינה השליטה על אחרים, אלא עיקר ענינה הוא שהמלך אינו מוגבל, ויכול לעשות כל אשר יחפוץ. (ורק ממילא יוצא מזה גם ענין השליטה על אחרים. שכיון שהמלך אינו מוגבל, ממילא הוא שולט על האחרים - במידה וקיימים "אחרים" - ועושה בהם מה שהוא חפץ, ואין מי שיעכב בידו). [ומה שמובא בסה"ק שסיבת בריאת העולם היתה, כי "אין מלך בלא עם", "ואם אין צבא למלך ואין מחנה למלך על מה הוא מולך" (פרקי דר"א פ"ג), זהו רק כדי להוציא את המלכות אל הפועל, ולגלותה. אבל באמת ובעצם, גם בלי עם - הקב"ה מלך].
12. וב"בני יששכר" באר את טעות אנשי דור אנוש על פי המבואר בגמרא, שאוריה החתי מורד במלכות היה, כיון שאמר בפני דוד המלך "וְאֲדֹנָי יוֹאֵב" (שמו"ב יא, א), "וזהו מרד שְׁקָרָאוּ אֲדוֹן בְּפִנֵּי הַמֶּלֶךְ" (רש"י קידושין מג, א), "דלאו אורח ארעא לקבל עליו מרות אחרים בפני המלך" (רש"י שבת נו, א). הרי לנו, שאף שרצון המלך שיכבדו את הממונים מטעמו, כשר הצבא וכד', אין מקום לכבדם בפני המלך, והמכבדם בפניו הרי הוא מזלזל ומורד במלך. וכן באנשי דור אנוש: אילו הכירו שהקב"ה "מלא כל הארץ כבודו", לא היו מעזים לכבד בפניו את הממונים על ידו. אך טעותם היתה, שהתייחסו לקב"ה כמצוי "במקומו" בלבד, ועל כך הם נתבעו ("בני יששכר" מאמרי חודש תשרי, מאמר י"א אות ט"ו).
13. ועיי' אב"ע ורמב"ן על הפסוק "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר וַיְהִי אוֹר" (בראשית א, ג), שבזמן החֲפֵץ והמחשבה של הבורא כבר נברא הדבר, וא"צ אפי' לאמירה.
14. עבירות קלות הן כל מצוות עשה ולא תעשה שאין בהן כרת (חוץ משבועת שקר ושבועת שוא, שאע"פ שאין בהן כרת, הן הן העבירות החמורות) (רמב"ם הלכ' תשובה פ"א ה"ב).
15. וכן באר הרמ"ע מפאנו את דברי חז"ל, שבשביל יחיד שעשה תשובה מוחלים לו ולכל העולם כולו (יומא פו, ב). וקשה, איך מועילה תשובת היחיד לכל העולם כולו? והרי רק היחיד לבדו עשה תשובה, ולמה יזכו כולם למחילה בגללו? והביא הגר"ע א (בגליון הש"ס שם) את דברי הרמ"ע מפאנו ב"מאמר חיקוק דין" (ח"א פ"ד [ומה שנדפס בגליון הש"ס פ"ד הוא ט"ו]), שזהו מפני שכל ישראל ערבים זה בזה, ולכן מוחלים לכל הציבור כולו בזכות אותו יחיד שעשה תשובה. [ומבואר אפוא בדברי הרמ"ע מפאנו, ש"כל העולם כולו" שמוחלים להם בזכות היחיד שעשה תשובה, היינו ישראל בלבד, ולא כל העולם כולו ממש].
16. זהו תירוץ נוסף על הקודם. ועיי' שהאר"ך בזה המאירי בחיבור התשובה, מאמר ב' פ"ג (עמ' 546).